

МИЛОЈЕВИЋЕВО ПРОУЧАВАЊЕ ДОЛИНА РЕКА ЈАДРАНскоГ СЛИВА

Александар Ковјанић¹

¹ Универзитет у Београду - Географски факултет, Студентски трг 3/3,
kodza90@hotmail.com

Апстракт: Рад се бави проучавањем Боривоја Ж. Милојевића долина највећих река бивше Југославије, које припадају јадранском сливу. Проучавајући долине Зрмање, Крке, Чиколе, Цетине, Неретве и Мораче, Милојевић се водио регионално-географским приступом. Истражио је и представио геолошке, геоморфолошке, климатске, хидролошке и биогеографске одлике ових долина, саобраћајнице, привреду (посебно пољопривреду), насеља и антропогеографске одлике, при чему је однос природе и становништва доводио у узрочно-последични контекст.

Кључне речи: Боривоје Ж. Милојевић, долина, јадрански слив, карст

RESEARCH OF THE VALLEYS OF THE ADRIATIC DRAINAGE BASIN RIVERS BY MILOJEVIĆ

Aleksandar Kovjanić¹

¹ University of Belgrade - Faculty of Geography, Studentski trg 3/3, kodza90@hotmail.com

Abstract: The paper presents the research in the valleys of the largest rivers of the former Yugoslavia belonging to the Adriatic basin by Borivoje Ž. Milojević. Studying valleys of Zrmanja, Krka, Čikola, Cetina, Neretva and Morača, Milojević was led regional geographic approach. He explored and presented geological, geomorphological, climatic, hydrological and biogeographical features of these valleys, roads, economy (especially agriculture), settlements and anthropogeographical characteristics and the ratio between nature and population led the causal context.

Key words: Borivoje Ž. Milojević, valley, Adriatic basin, karst

Увод

Проучавајући простор Далмације, Херцеговине и Црне Горе Боривоје Ж. Милојевић се највише бавио долинама највећих река: Неретве, Мораче, Зрмање, Крке, Цетине, Чиколе. Долине ових река представљале су кроз историју центре збивања, оазе живота или жиле куцавице ових великих природних целина које су због отежавајућих услова за живот у красу биле и у Милојевићево време, а и почетком XXI века ретко насељене.

Методологија проучавања долина река јадранског слива

Боривоје Ж. Милојевић је показивао интересовање за скоро све географске дисциплине. Са научним радом и стварањем почео је пре више од једног века, када су околности у свету науке, географије и уопште научна достигнућа били знатно другачији. Као ученик и сарадник Јована Цвијића, највише се бавио антропогеографским и геоморфолошким проблемима, што је представљало срж Цвијићеве научне делатности (Васовић, Ршумовић, 1966).

Резултате истраживања долина река јадранског слива Милојевић је представио у више радова почевши од 1913. године. Далмацију је први пут истраживао 1908. године као део групе истраживача коју је предводио Јован Цвијић. Као резултат овог теренског истраживања објављује пет година касније свој први научни рад Антропогеографска проматрања из Далмације (1913). Деценију касније објављује Геоморфолошка проматрања о долинама Крке и Чиколе (1923), Геоморфолошка проматрања о долини Цетине (1924) и О привреди и насељима у долинама Цетине и Крке (1925). Геоморфолошка проматрања о мостарској котлини објавио је 1939. године. У једном од најзначајнијих дела регионално-географског приступа и садржаја, Главне долине у Југославији, географска проучавања и проматрања (1951) представио је долине Неретве и Зрмање. Проучавања долина река јадранског слива изнео је и у радовима: Лактасти делови наших главних долина (1948), Долина Западне Мораве, Мораче и Треске (1949), Долина Таре, Пиве и Мо-

раче, географска проматрања (1955) и у краћем прилогу О хидро-централама на Неретви и Рами (1950).

Милојевић је долине река јадранског слива теренски стрпљиво и систематски истраживао готово пола века. Теренска истраживања и лична опажања допуњавао је уз помоћ геолошких карата и домаће и стране стручне литературе. Страна литература која се односила на овај простор била је скромна. Милојевић је у њој налазио податке који се углавном тичу геологије. Због тога је највећи допринос Боривоја Ж. Милојевића тај што је први извршио комплексна проучавања у долинама поменутих река. Надовезао се на резултате проучавања свог професора Цвијића, тако да највећи део научне грађе о долинама река јадранског слива представља оригинални научни рад.

Главни метод његовог начина рада су евидентирање, сређивање, набрајање, класификовање и описивање чињеница, њихова обрада кроз анализу и синтезу и објашњавање узрочно-последичних законитости у природи и обостраних утицаја природе и становништва уз хронолошки осврт. Милојевић је био склон детаљисању. У поменутих радовима читалац може наћи доста физичко-географских података, али и податке о насељима, типовима кућа, саобраћајницама, периодичним кретањима становништва у долинама итд. У значајној мери је присутан дескриптиван методолошки поступак који је био својствен том времену. Тако нпр. у Геоморфолошким проматрањима о долини Цетине Милојевић даје следећу детаљну и сликовиту компарацију – „по дну Подова има кварцевитог шљунка, чија су зрна велика као лешник и кукуруз, а ређе као орах“ (Милојевић, 1924). Са друге стране радове одликује велики број морфометријских података који указују на то да је инсистирао на егзактности. Прецизност се посебно уочава у Геоморфолошким проматрањима о долинама Крке и Чиколе где наводи да је „у кањону Крке слап Билушић висок 19,6 метара“ или у случају водопада Манојловца да је „један одсек висок 52,3 метра“ (Милојевић, 1923). Такође, из рада сазнајемо да је приликом теренског истраживања долине Неретве „7.8.1936. у 8 сати и 30 минута вода на једном извору имала температуру од

10°C" (Милојевић, 1951). У наставку пише и да је Страдиње врело „окренуто северу и лежи у буковој шуми. 8-VIII-1936 године у 15 час. температура изворске воде била је 9°, температура овлаженог термометра 14° а сувог 15,5" (Милојевић, 1951). Сваку појаву ли обејкат тачно лоцира у односу на узвишење, експозицију, страну обале, долине, притоку, ушћа притоке, најближе село и слично.

Приликом презентовања резултата проучаваних долина, увек је поштовао редослед полазећи од извора ка ушћу. Поред долина ових главних река, неретко је анализирао и кратке долине њихових притока. Да би одређене појаве биле веродостојније приказане радови су праћени графичким прилозима у виду карата, скица, фотографија, попречних профила и климадијаграма.

Резултати проучавања долина река јадранског слива

Река Неретва је била највећа југословенска притока Јадранског мора због чега је Боривоје Ж. Милојевић најдетаљније и најстудиозније проучавао управо њену долину. Вишедеценијска проучавања у долини Неретве представио је у радовима: Антропогеографска проматрања из Далмације (1913), Геоморфолошка проматрања о мостарској котлини (1939), Лактасти делови наших главних долина (1948), О хидроцентралама на Неретви и Рами (1950), Главне долине у Југославији, географска проучавања и проматрања (1951). У Антропогеографским проматрањима из Далмације бави се само доњим током Неретве, ширим простром ушћа у Јадранско море, док у свом капиталном делу Главне долине у Југославији, географска проучавања и проматрања даје потпуни регионално-географски приказ долине од извора до ушћа.

У композитној долини Неретве Милојевић издваја следеће целине: Борачко-жупска клисура, Острожачка котлина, Чврсничко-прењска клисура, Бјелопољско-мостарска котлина, Хумска сутеска, Мостарско-пољска котлина, Бротњанско-дубравска клисура и Метковићска раван. О сваком долинском проширењу или сужењу представио је геолошки развој, састав стена (са одређивањем старости по периодима или епохама), морфолошке облике

(набраја речне терасе, подове, заравни, ртове, запажа епигенетско усецање) уз морфометријске податке за облике у рељефу (апсолутне и релативне висине, дубине клисура, висине кречњачких главица, односно хумова, гребена). Простор Бјелопољско-мостарске котлине, Хумске сутеске и Мостарско-пољске котлине у раду из 1939. године обједињује под називом Мостарска котлина. На основу језерских наслага утврдио је да је тај простор био у олигомиоцену испуњен водом. Непоремећени слојеви стена навели су Милојевића на закључак да у постјезерској фази на дну котлине није било тектонских покрета, већ је оно дисецирано флувијалном ерозијом за време плиоцена.

Милојевић је анализирао климатске типове који владају у долини Неретве. Објаснио је њихово смењивање и условљеност због различитих фактора, посебно правилност опадања приморских утицаја. Као референтне тачке узима насеља Мостар, Коњиц и Улог. Анализу заснива на подацима о средњим месечним температурама, просечној количини падавина, ветровима, облачношћу, што је приказао на три климадијаграма. Евидентира и описује изворишта, потоке и друге хидролошке објекте и појаве од најузводнијег дела долине и анализа хидрографске специфичности реке Неретве. Доводи у везу геолошки састав са бројем, чиестином извора и са количином воде. Милојевић често приликом навођења извора објашњава на каквом се контакту стена појављују – „Борач, горњи део Неретве, претставља, као што је речено, флишну удолину динарског правца ограђену кречњачким отсецима. Отуда у њему двојаки извори: виши на граници кречњака и флишних стена и нижи у овим последњим стенама. Први су рећи али обилнији, док су други чешћи али слабији...” (Милојевић, 1951). Од извора Неретве према ушћу издваја зоне са сличним биогеографским одликама. Наглашава условљеност одређеног типа вегетације од геолошке подлоге и земљишта, експозиције, нагиба и влажности земљишта. Наводи које се културе у ком делу долине претежно гаје, а класификацију врши према селима, клисурама, котлинама, планинским огранцима. Милојевић је приказао како се човек који живи у неприступачним крашким пределима сналази, кроз начин ширења скромних обрадивих по-

вршина и обрађивања земље у клисури. Према виновој лози и маргарцу као „главним елементима средоземног живота“ одредио је северну границу до које допиру медитерански утицаји.

Приликом анализирања привреде акценат је на пољопривреди. Милојевић приказује који су делови долине погодни за бављење земљорадњом и сточарством и објашњава факторе који су утицали на гајење одређених култура или домаћих животиња. Анализира и сточарска кретања – „Из доњег дела поменуте клисуре скоро сви сељаци издижу са стоком средином јуна на Гвозд у подножју Прења; одатле силазе у села средином септембра. На планини напасају стоку и купе масло и сир, док по местима, које стока ђубри, сеју раж и јечам, саде кромпир и купус и имају ливаде. Све што на планини добију сносе коњима у села. Док се сељаци из ниских села тако крећу, дотле сељаци из Горњих Села, која леже на висини око 750 м, лети напасају стоку непосредно изнад кућа и у близини имају колибе; код њих сточарска кретања скоро не постоје“ (Милојевић, 1951). Констатује да се јужно од Раме вади и обрађује габро. Истакао је како се у годњем делу долине становништво бави и шумарством и објашњава начин транспорта Неретвом до Коњица, даљу обраду и извоз железницом. Пратио је извођење великих хидротехничких радова на Неретви и Рами. Краћим прилогом у Гласнику Српског географског друштва 1950. године обавестио је стручну јавност о величини два будућа језера, бране и јачинама хидроелектрана. Објаснио је утицај на привредне и антропогеографске промене у Херцеговини (развој индустрије, наводњавање земљишта, измештање пута и пруге, пресељавање више стотина домаћинства).

Милојевић даје детаљан приказ саобраћајних веза и објашњава њихову природну условљеност. Клисуре види као препреке у саобраћајном повезивању читаве долине. Теренским истраживањем је наилазио на трагове који сведоче о ранијем саобраћају (пре свега старе ханове) на основу чега је реконструисао некадашње значајније трасе. Описује попречне комуникације у односу на долину које су се шириле према околним областима и значајним градским центрима. Сажето је у пар реченица обја-

снио економски значај магистралног пута и железнице који води долином Неретве. Посебно је истакао значај долине Неретве од подизања железнице уског колосека.

Као круну регионално-географског приказа долине Неретве представљају резултати проучавања насеља при чему се више посветио истраживању села. Детаљно анализира села према микроположају (издваја села на долинским странама, испод одсека, на заравнима, површима, на долинском дну, високим стеновитим терасама, на плавинама, на врху плавина, на више плавина, на контакту плавина са вишим странама, на контакту равни и плавина, равни и страна, равни и кречњачке падине, у котлини), објашњава од ког су материјала направљене куће или делови куће, описује положај куће у односу на цело имање, распоред кућа у селу – „У Борчу села леже на долинским странама. У изворишту Неретве више је села у присоју, окренутих југозападу; у таквом су положају на пример: Доња Лука, Псодери и Меличићи. У Псодерима једна група кућа је на граници између стрме стране, обрасле шумом, и блаже падине, која је под њивама. Од осталих села у изворишту, Горња Лука је на рту између Струготићске Ријеке и Неретве, док су мала села, као Забашча, Рогуље, Задуб и Падањ у осоју, на блажим падинама, или као Шуровићи на дну долине. Сва су ова села збијена. У кућ□ је изба од камена, зидови од дрвета а кров од даске или ражане сламе; ретке су куће у којих су и зидови од камена“ (Милојевић, 1951). Констатује да су насеља у клисури ретка и мала, док су у котлинастим проширењима већа и чешћа. Уз то наводи њихове називе и бираним речима пише тако да читалац може замислити како изгледају села, куће, воћњаци, штале и околина. И овде често наводи геолошку подлогу насеља и околине, што указује на то да је састав стена сматрао главним фактором за развој вегетације, а самим тим и пољопривредне активности – „Од ушћа Бијеле, југоисточно од Коњица, па даље према северозападу пружа се левом страном Неретве зона верфенских шкриљаца и печара а десном зона језерских лапора; због тога су погодбе за културе и села повољне“ (Милојевић, 1951). Посветио је пажњу и привременим сточарским насељима, описао микроположај колиба, торова и свакодневни

живот сточара од маја до октобра. Забележио је и необичну појаву да се у клисури Неретве низводно од ушћа Ракитнице у селу Велика Лука привремено живи током зиме због исхране стоке. У равни пред ушћем Неретве постоје и привремена земљорадничка насеља која се састоје од стаја изграђених од грања, прућа и сламе. Користе се претежно током лета, мада неки остају и током зиме са говедима. За градска насеља Коњиц, Јабланица, Мостар, Чашљина и Метковић и два већа села (Улог и Острожац) даје кратак опис. Анализира саобраћајни положај, распоред и изглед кућа и улица, историјски развој, микроположај и истиче главне функције и најзначајније јавне објекте. За највеће градове Мостар и Коњиц дао је и поделу града према доминантној верској заједници.

Регионално-географска истраживања у долини Мораче и њених притока (изузев Зете) објављује у раду који је посветио највећим црногорским рекама – Долина Таре, Пиве и Мораче, географска проматрања (1955). Истраживања у долини Мораче Милојевић је представио и у радовима Лактасти делови наших главних долина (1948) и Долина Западне Мораве, Мораче и Треске (1949). Проучио је постанак и особине рељефа, климатске, хидрографске и биогеографске одлике, услове за развој саобраћајница и особине насеља у долини. Детаљано је описао Морачку површ и објаснио њено издизање и усецање долине. Истакао је и глацијалне утицаје као значајне за настанак рељефа долине Мораче и опште географске особине. Поред циркова које је у Горњој Морачи издвојио Цвијић, Милојевић сматра да је на падинама Маганика и Каменика била развијена глацијација услед њихових надморских висина и незнатне удаљености од мора. Објашњава однос меридијанског правца долине и климатских утицаја са југа и севера. Такође, довео је у везу геолошки састав са појавом извора и врела у ерозивно-денудационим проширењима. Милојевић нам открива начин сналажења становништва у снабдевању водом – „Упркос знатним количинама падавина присутна је безводност па се током лета по катунима употребљава снежница, а на површима у селима вода из цистерни“ (Милојевић, 1955). На изглед необичну појаву да је температура воде виша у горњем и средњем делу (где прима површинске потоке) него у кањону

појашњава тиме што Морача у кањону добија воду од врела која избијају на речним обалама. Описује размештај типова вегетације дуж долине. Милојевић је анализирао природне услове за бављење пољопривредом и њихов утицај на величину појединих села. Издаја конгломератске терасе које су релативно погодне за гајење појединих култура, као и висоравни изнад саме клисуре или кањона. Уочава разноврсна села по својим погодностима за бављење пољопривредом, положају и типу и описује куће. Део поглавља је посветио катуњима и њиховом привредно-географском значају, где наводи катуње и села из којих су сточари који их користе. Описује начин живота у катуњима, временски период одласка и напуштања катуна и вид сарадње сточара. Саобраћајна мрежа је 1950-их до те мере била неразвијена да је поред лоших путева издајао и стазе. Закључује да се услед неповољних природних услова (незнатан простор за насељавање и привреду, посебно услед непогодних саобраћајних веза) није развило ниједно градско насеље узводно од ушће Зете.

Далмација је простор на ком је Боривоје Ж. Милојевић почео да се бави теренским научним истраживањем. У првом објављеном раду Антропогеографска проматрања из Далмације (1913) Милојевић се бави питањем саобраћаја, насеља и привреде у долинама Крке, Цетине, доњем току Неретве и на обали мора. Више је анализирао поморски саобраћај али је и поменуо да је Крка пловна до Скрадина, а Неретва до Метковића. Истиче значај ових и других мањих долина за копнени саобраћај још од времена старих Грка и Римљана, па кроз дубровачко, турско време и период када је истраживао. Значај ових долина за повезивање унутрашњости и приморја предодредио је према Милојевићу историјски развој Шибеника, Омиша и Метковића. Међутим, развој Омиша и Метковића је био нешто спорији због мањих погодности за подизање већег пристаништа што је објаснио тиме што је „корито Крке удубљено у рудистичким кречњацима; отуда она садржи једино продукте од хемијског раствора поменутих стена, те јој делови на ушћу (шибеничка лука и продор Св. Антоније) нису засути наносима већ довољно дубоки. Супротно томе, Цетина је од Мале Губавице до пробоја пред Омишем удубена

у флишним стенама, а Неретва је у Борчу удубена у флишним, шкриљастим и лапоровитим кречњацима и у Жупи у трошном и песковитом доломиту. Услед тога обе последње реке носе велике количине шљунка и песка, којима засипају ушћа и стварају описане спрудове“ (Милојевић, 1913). Показује интересовање за геологијом и већ тад се види његова способност синтетизовања знања из домена физичке и друштвене географије, што је временом резултирало усавршавањем у врсног регионалног географа. Поред већих приморских насеља у унутрашњости копна више се бави селима и њиховим положајем на ободу крашких поља – „За положај великог броја села у Далмацији карактеристично је врстање у низове. При томе се види потпуна сагласност у пружању између планинских венаца, синклинала и карсних поља на једној, и поменутх низова на другој страни: као они пластични елементи, тако и низови села имају динарски правац пружања“ (Милојевић, 1913). Анализира привредни значај Крке и Цетине и истиче њихов хидропотенцијал за развој индустрије. Тако наводи фабрику у Шибенику која добија струју захваљујући снази воде код Скрадинског Бука. Антропогеографско истраживање Далмације (испитивање порекла становништва и разлога досељавања предака, анализа насеља) представио је и у раду О привреди и насељима у долинама Цетине и Крке (1925).

У друга два рада, Геоморфолошка проматрања о долинама Крке и Чиколе (1923) и Геоморфолошка проматрања о долини Цетине (1924), примат је имала геоморфолошка проблематика. Милојевић детаљно анализира геолошки састав, старост и правац пружања стена и топографију терена у долинама. У долини Крке издвојио је четири морфолошке целине: долина Крчића (која је лети сува), ток Крке у Книнском пољу, кањон Крке у Кистањској површи и спуштена долина пред ушћем. У долини Цетине разликује три већа дела: композитну, кањонску и флишну долину. Узводно од врела уочава скрашћену долину. У долини Чиколе издвојио је део у Петровом пољу и кањон у Кистањској површи. За све облике у рељефу наводи називе, лоцира у односу на села, засеоке или одређене куће. Уз детаљно анализирање, лоцирање и описивање даје разне морфометријске податке за облике дуж

долине (надморска висина узвишења, поља, површи, превоја, висина водопада, дубина долине, кањона, ширина и дужина речне терасе, ширина и дубина вртача, висина кречњачких одсека...). Утврдио је генезу настанка мањих крашких поља (крашких депресија), кањона, клисура (сутески) којима су повезана поља, објаснио скрашћавање горњег тока Цетине. Анализом топографије Цетинског поља уочио је више аномалија, односно необичних појава неприродног усецања Цетине у вишим кречњачким, уместо у нижим, мекшим, флишним стенама. Појаву епигенија објаснио је постојањем плиоценог језера и постјезерске флувијалне фазе током које се на иницијалној површини под језерским седиментима Цетина епигенетски усецала.

У монографији Главне долине у Југославији, географска проучавања и проматрања (1951) Милојевић је резултатима истраживања о долини Зрмање комплетирао научну грађу о далматинским рекама. Истраживање долине Зрмање је представио истим регионално-географским поступком као у случају долине Неретве. Анализира геолошки састав, морфологију, детаљно описује и наводи рељефне облике. Затим представља климатске, хидрографске, биогеографске одлике. И у долини Зрмање запажа епигенетско усецање на северном ободу Билишанске котлине. Насупрот Рихарда Шуберта који сматра да продор Масленице, који спаја Новиградско море са Велебитским каналом, представља потопљени део Зрмање, Милојевић је дошао до закључка да је Масленица део долине отоке (клисура) којом је у плиоцену отицало некадашње језеро које је постојало на месту новиградско-каринске удолине. Поред педолошке структуре указује на пресудан значај топографије, експозиције и нагиба земљишта за бављење земљорадњом и гајење одређених култура у деловима долине. При представљању већих насеља, Жегара и Обровца, уз информације о јавним објектима даје кратак приказ географског положаја, историјског развоја и саобраћајног значаја. Села набраја и калсификује према микроположају, описује положај кућа и засеока.

Закључак

Величину Боривоја Ж. Милојевића и сложеност његовог научног рада најбоље је описао професор Стеван Станковић наводећи да је „писана реч професора Боривоја Ж. Милојевића обимна и разноврсна, сеже од антропогеографије, преко геоморфологије до регионалне географије“ (Станковић, 2006). На исти, комплексан, регионално-географски начин Милојевић је проучавао долине река јадранског слива. У радовима који су посвећени овим долинама Милојевић је представио резултате проучавања њихове морфогенезе и еволуције, геолошког састава, климатских, хидролошких, биогеографских одлика и узрочно-последичних веза између физичко-географских одлика и живота становништва на том простору.

Поменути радови о долинама река јадранског слива представљају одраз развоја географије током прве половине XX века, владајуће парадигме, метода и начина истраживања и писања. Према томе, уз извесну дозу „критике“ због дескрипције и у неким случајевима претераног инсистирања на што већем броју морфометријских података, Милојевићев допринос проучавању долина Неретве, Мораче, Зрмање, Крке, Чиколе и Цетине је велики, а радове треба посматрати искључиво у контексту времена у ком је живео и стварао.

Литература

1. Милојевић, Б. Ж. (1913). **Антропогеографска проматрања из Далмације**. *Гласник Српског географског друштва*, 2, 204-220.
2. Милојевић, Б. Ж. (1923). **Геоморфолошка проматрања о долинама Крке и Чиколе**. *Гласник Географског друштва*, 9, 121-132.
3. Милојевић, Б. Ж. (1924). **Геоморфолошка проматрања о долини Цетине**. *Зборник радова посвећен Јовану Цвијићу, поводом тридесетпетогодишњице научног рада, од пријатеља и сарадника*, стр. 605–623. Београд: Државна штампарија Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца.

4. Милојевић, Б. Ж. (1925). **О привреди и насељима у долинама Цетине и Крке.** *Гласник Географског друштва*, 11, 60-75.
5. Milojević, B. Ž. (1939). **Geomorfološka promatranja o mostarskoj kotlini.** *Hrvatski geografski glasnik*, 8-10, 153-155.
6. Милојевић, Б. Ж. (1948). **Лактасти делови наших главних долина.** *Гласник Српског географског друштва*, 28(2), 140-148.
7. Милојевић, Б. Ж. (1949). **Долина Западне Мораве, Мораче и Треске.** Београд: Српско географско друштво, Посебно издање, Књига 26.
8. Милојевић, Б. Ж. (1950). **О хидроцентралама на Неретви и Рами.** *Гласник Српског географског друштва*, 30(1), 61-62.
9. Милојевић, Б. Ж. (1951). **Главне долине у Југославији, географска проучавања и проматрања.** Београд: САН, Београд: Научна књига. Посебна издања, Књига 186.
10. Милојевић, Б. Ж. (1955). **Долина Таре, Пиве и Мораче, географска проматрања.** Цетиње: Научно друштво НР Црне Горе.
11. Васовић, М., Ршумовић, Р. (1966). **Боривоје Ж. Милојевић, поводом 80-годишњице рођења.** *Гласник Српског географског друштва*, 46(2), 123-129.
12. Станковић, С. М. (2006). **Регионална географија академика Боривоја Ж. Милојевића.** *Гласник Српског географског друштва*, 86(2), 19-28.